

DET SVENSKA ARBETETS HISTORIA

IV

Kvinnors och barns arbete

Genusberg 1880-1980

Genusberedning

och arbetsdegradering

vid en porslinsfabrik

Ulla Wikander
Kvinnors och mäns arbeten:
Gustavsberg 1880–1980

Genusarbetsdelning
och arbetets degradering
vid en porslinsfabrik

Ulla Wikander

Kvinnors och mäns
arbeten:

Gustavsberg 1880–1980

Genusarbetsdelning
och arbetets degradering
vid en porslinsfabrik

Arkiv förlag

DET SVENSKA ARBETETS HISTORIA
IV

Ulla Wikander

Kvinnors och mäns
arbeten:
Gustavsberg 1880–1980

Genusarbetsdelning
och arbetets degradering
vid en porslinsfabrik

Arkiv förlag

DET SVENSKA ARBETETS HISTORIA
IV

Denna bok utges i samarbete med
Arbetsmiljöfonden och Ekonomisk-Historiska
Institutionen vid Uppsala Universitet.

Kvinnors och mäns
arbeten:
Gustavsborg 1980

Arbetsmiljöfonden

Arbetsmiljöfonden finansierar
forskning, utveckling, utbildning och
information för att bidra till att skapa en
bättre arbetsmiljö.

Box 1122

111 81 Stockholm, telefon 08/796 47 00

Gennsarbetsdelning
och arbets
vid en porlinsfabrik

Sättning Micromax, Lund
Tryck Studentlitteratur, Lund 1988
ISBN 91 7924 0402

Arkiv förlag

Innehåll

FÖRORD 13

INLEDNING 17

Kvinnor i historisk forskning om arbetsliv 17

Genusarbetsdelning 20

2. METOD 26

Varför undersöka en porslinsfabrik? 26

Arkivmaterial 27

Går det att skriva om enbart arbete? 29

Statiskt – föränderligt 32

Periodiseringen 36

De undersökta arbetsprocesserna 39

3. GUSTAVSBERG OCH SVENSK PORSLINSINDUSTRI:

RATIONALISERING OCH ARBETSMILJÖ 41

Bakgrund 41

En kopp är en kopp är en kopp? 42

Rationaliseringens gränser 43

Om arbetsdelning, rationalisering och arbetets degradering
vid Gustavsbergs porslinsfabrik 45

4. ARBETET MED FORMNINGEN 62

Den hantverksmässiga perioden 63

Mekaniseringsperioden 69

Rationaliseringsperioden 91

Stordriftsperioden 102

Genusarbetsdelningen i formningen 113

5. ARBETET MED BRÄNNINGEN 118

Den hantverksmässiga perioden 119

Mekaniseringsperioden 121

Rationaliseringsperioden 136

Stordriftsperioden 141

Genusarbetsdelningen i ugnsarbetet 144

6. ARBETET MED DEKORERINGEN OCH YTBEHANDLINGEN 148

Koppartrycket 148

Den hantverksmässiga perioden 148

Mekaniseringsperioden 175

Rationaliseringsperioden 163

Stordriftsperioden 168

Graveringen 174

Den hantverksmässiga perioden 174

Mekaniseringsperioden 175

Rationaliseringsperioden 179

Stordriftsperioden 179

Målningen 182

Den hantverksmässiga perioden 182

Mekaniseringsperioden 183

Rationaliseringsperioden 188

Stordriftsperioden 197

Glaseringen 198

Den hantverksmässiga perioden 198

Rationaliseringsperioden 201

Stordriftsperioden 207

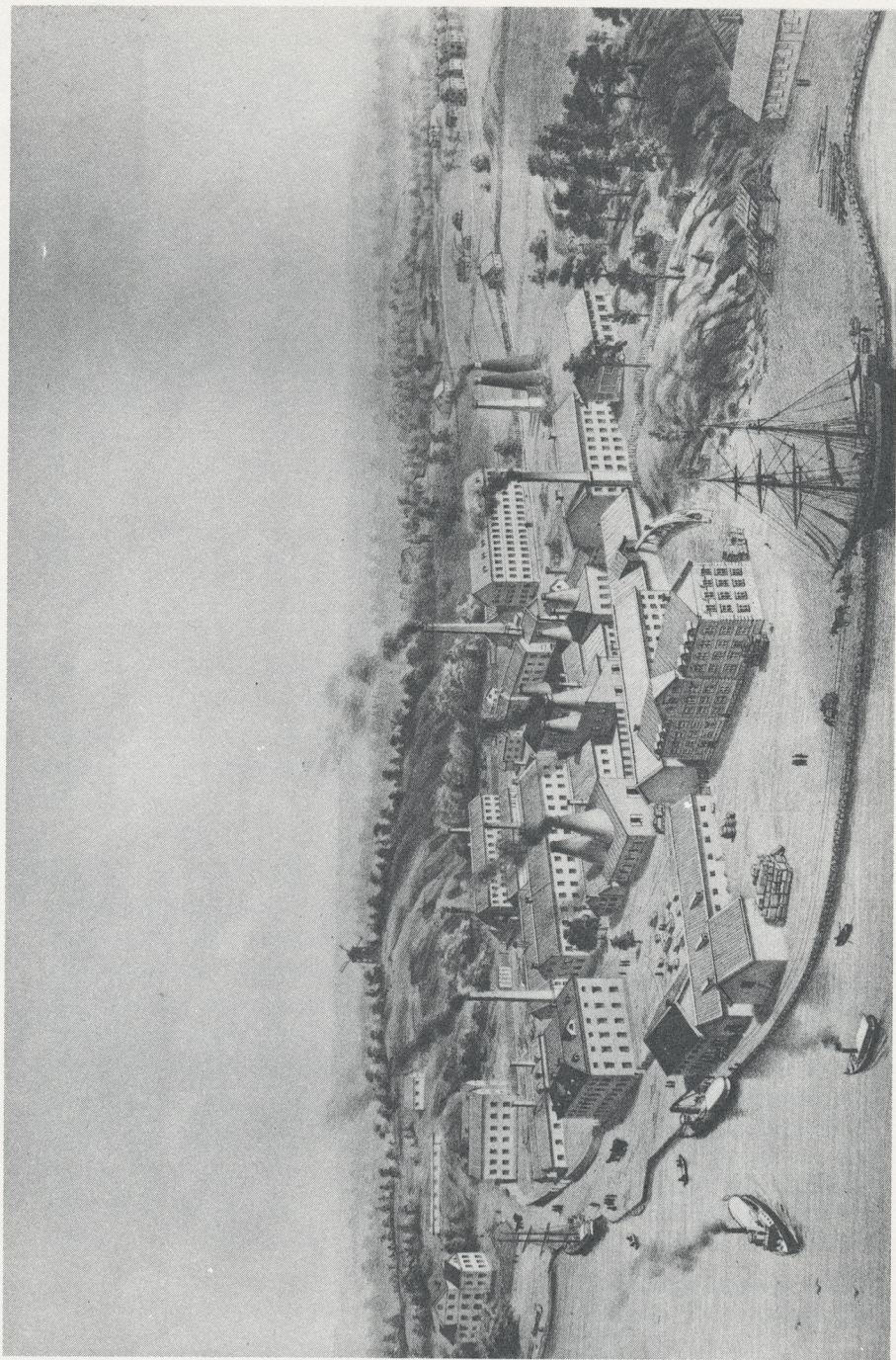
Genusarbetsdelningen i dekoreringen och ytbehandlingen 212

7. GENUSARBETSDELNINGENS STABILITET OCH FÖRÄNDRING I GUSTAVSBERGS PORSLINSFABRIK 217

NOTER 231

APPENDIX 252

REFERENSER 262

Förord

En bok om en porslinsfabrik kunde traditionellt ha varit av två slag. Den kunde ha varit en klassisk företagshistorik, i vilken man kunde följa företagets grundande, dess expansion, motgångar och framgångar mätt i tillverkningsvolym och försäljning, se hur företaget påverkades av allmänna ekonomiska konjunkturen och vilka strategier det använde på marknaden för att klara konkurrens, export, krig och depressioner. En sådan bok är inte detta. Den kunde också ha varit en bok om porslinets utveckling som konstprodukt. I en sådan skulle man kunnat studera modeller och växlingar i former och material, kunnat fördjupa sig i olika konstnärers inverkan på design och i hur en "vackrare vardagsvara" har växt fram. Inte heller en sådan bok är detta.

Istället handlar denna bok om *arbetet vid Gustavsberg porslinsfabrik* och hur det förändrats under vårt sekel under inverkan av ny teknik och arbetsorganisation. *Boken handlar främst om relationen mellan kvinnor och män i arbetet, om vad jag kommer att kalla genusarbetsdelningen* och hur den präglats av ett stillastående trots förändringar.

I framställningens mitt placerar jag *människan i hennes arbete*. Det är inte i den tekniska och arbetsorganisatoriska förändringen som tyngdpunkten ligger utan i hur den gradvis fortgående sk rationaliseringen har påverkat *det "dagliga slitet"* för arbetarna i den direkta produktionen. *Betoningen ligger på förhållandet i arbetet mellan kvinnor och män men i anslutning till detta på en fortgående degradering av arbetet på verkstadsgolvet.*

Detta kommer till synes i ett långtidsperspektiv och genom en detaljerad granskning av just *förändring och stillastående i relationer* under påverkan av materiella och påtagliga ingrepp i arbetsprocessen för att öka lönsamheten. Det jag beskriver har inte under århundradets gång kunnat falla någon enskild i ögonen. Det blir synligt först om man försöker renodla genusarbetsdelningens perspektiv under ett århundrade.

Boken inleds med ett kapitel, som tar upp kvinnor i historisk arbetslivsforskning och förklarar begreppet genusarbetsdelning. Kapi-

tel två är ett metodkapitel, som den kan hoppa över som inte är intresserad av sådana frågor. Kapitel tre handlar om den sk rationaliseringen vid Gustavsbergs porslinsfabrik under 1900-talet med tonvikt på mellankrigstiden och 1940-talet. Det ger en bakgrund till de följande kapitlen som går in på några konkreta arbetsprocessbeskrivningar över hela hundraårsperioden.

Kapitel fyra till sex behandlar det dagliga arbetet och dess förändringar med fokus på arbetsdelningen mellan kvinnor och män; kapitel fyra tar upp formningen av porslinsgods, kapitel fem bränningen och kapitel sex dekorerings och ytbehandling. Till slut görs i kapitel sju en analys av hur genusarbetsdelningen har förändrats, återskapats och förblivit sig tämligen lik över hundra år.

Boken hade inte kunnat skrivas utan stor hjälp och intresserat engagemang från många av de anställda och fd anställda vid Gustavsbergsfabriken, som jag här vill framföra ett varmt tack till, liksom till Svenska fabriksarbetarförbundets avdelning 7, i vilken den tidigare Gustavsbergsavdelningen nr 205 har uppgått samt till fd AB Gustavsbergs Fabriker. Genom dessas försorg och tillstånd har jag tagits väl emot vid besök på fabriken, ute i produktionen samt i arkiv och vid Keramiskt Centrum. Kulturnämnden i Gustavsberg har också hjälpt mig. Några av dem, som gett mig värdefulla intervjuer, finns tyvärr inte längre i livet. Det känns meningsfullt att få presentera deras kunskaper för deras efterlevande.

Ett lika varmt tack till kollegor vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet och andra forskare och seminariedeltagare i kvinnohistoria, som uppmuntrat, läst och kommenterat vad jag skrivit. Vidare har jag haft förmånen att få verka i en kvinno forskningsmiljö, i vilken Forum för kvinnliga forskare och kvinno forskning i Stockholm varit min bas. Utan uppmuntran, stöd och diskussioner där och på olika lokala, nationella, nordiska och internationella konferenser och seminarier, hade inte andra svårigheter kunnat övervinnas. Jag har också en gärna buren tacksamhetsskuld till vänner och närstående, som mer eller mindre intensivt deltagit i tillkomsten av boken.

Ett tack också till personal vid bibliotek och arkiv, som underlättat min forskning, särskilt vid Kungliga biblioteket och Riksarkivet men också vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Fabriksarbetarförbundets arkiv, Arbetslivscentrums och Tekniska Högskolans bibliotek, Arkivet för ljud och bild, Svenska Filminstitutet samt universitetsbiblioteket i Frescati, alla i Stockholm samt Kvinnohistoriska Samlingarna vid Göteborgs universitetsbibliotek. Gustavsbergsfabriken tackas särskilt för att ha ställt sitt bildarkiv till mitt förfogande.

Boken är en del av ett större projekt om "Teknologi, produktionsprocesser och arbete", som genomförts på den Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet. Forskningsprojektet har bekostats av fd Arbetarskyddsfonden, numera Arbetsmiljöfonden. Boken har slutförts inom den forskartjänst i ekonomisk historia med inriktning på kvinnors villkor som jag upprätthåller vid Humanistisk samhällsvetenskapliga forskningsrådet i Stockholm.

Ingen annan än jag själv kan göras ansvarig för bokens innehåll, men det är ett faktum att inget kunde ha blivit skrivet utan det stöd och den medverkan jag fått av så många.

Här ett personligt tack till alla dem, som konkret hjälpt och stött denna boks tillkomst – någon har kanske blivit glömd i uppräkningsmen men alla bidrag har haft sin betydelse.

Mitt hjärtliga tack till

Almberg, Iréne
Andersson, Agnes
Andersson, Birger
Andersson, Bertil
Andersson, Kerstin
Andersson, Leif
Andersson, Margareta
Aspfors, Göta
Auvinen, Liisa
Backman, Lennart
Berggren, Johan
Bergschöld, Herbert
Bergström, Eva
Bianchi, René
Bjäregård, Tove
Björkman, Gudrun
Brodin, Louise
Broman, Karin
Bäcklund, Inga-Greta
Carlsson, Elsa
Carlsson, Maja-Lisa
Castelli, Mario
Eikelä, Werner
Engströmer, Hilding
Engströmer, Ingrid
Enzell, Lisbeth
Eklund, Anna

Eriksson, Asta
Eriksson, Dagmar
Eriksson, Roland
Eriksson, Sven
Eriksson, Ulf
Fall, Rut
Fieth, Terttu
Gustafsson, Bo
Gustavsson, Gunnar
Hasa, Terttu
Hald, Arthur
Hellblom, Anneliese
Hellsten, Pirjo
Lidell, Barbro
Hultgren, Lennart
Hultgren, Lilly
Hedberg, Rune
Hägglund, Nils-Erik
Idhem, Kaj
Isacson, Maths
Isaksson, Silva
Jacobsson, Märta
Johansson, Alf
Johansson, Arne
Johansson, Bosse
Johansson, Märta
Joki, Anita

Jonsson, Inga-Lisa
Jonsson, Inger
Juhlin, Siv
Karlsson, Lynn
Karlsson, Tilma
Kjellberg, Gunnar
Kristoffersson, Nils
Kreivi, Anneli
Kuivasmäki, Tuija
Kuurberg, Matti
Landqvist, Marianne
Larsson, Lea
Lindberg, Karin
Lindgren, Håkan
Lorentzon, Vivianne
Luciano, Martino
Lundh, Lennart
Lundström, Ragnhild
Luokala, Raija
Löfdal, Elsa
Magnusson, Lars
Mazzanti, Marjana
Mörtl, Veronika
Nicolíć, Danica
Nilsson, Hermine
Nordgren, Inger
Oinonen, Lydia
Olson, Hjalmar
Olsson, Björn
Olsson, Malkolm
Olsson, Åke
Peiponen, Katja
Pehrson, Lasse
Persvret, Harald
Pettersson, Louise
Pettersson, Margit
Pietralla, Adolf

Pohjola, Kaija
Pollari, Penti
Pylväinen, Paula
Pynnönen, Gertrud
Rantala, Christina
Ristić, Ljiljana
Robertsson, Nils
Rolf, Conny
Rolf, Torsten
Rosenberg, Tore
Routio, Anja
Rundqvist, Marie
Salonen, Helge
Salvati, Marilena
Sommestad, Lena
Svedjerot, Anita
Svensson, Maria
Söderlund, Sigvard
Tersi, Giovanni
Thyr, Raili
Treskog, Birgitta
Tupy, Jaroslav
Ullberg, Axel
Undin, Henry
Wahlström, Greta
Wahrenberg, Birgit
Wahrenberg, Ingemar
Vallin, Eila
Walter, Kurt
Welin, Ingela
West, Gösta
Wiberg, Lillemor
Wikander, Marita
Ylipukki, Sirkka
Öijer, Göran
Östlund, Tuula

Stockholm i juli 1988

Ulla Wikander